

In guid nov da Catalugna

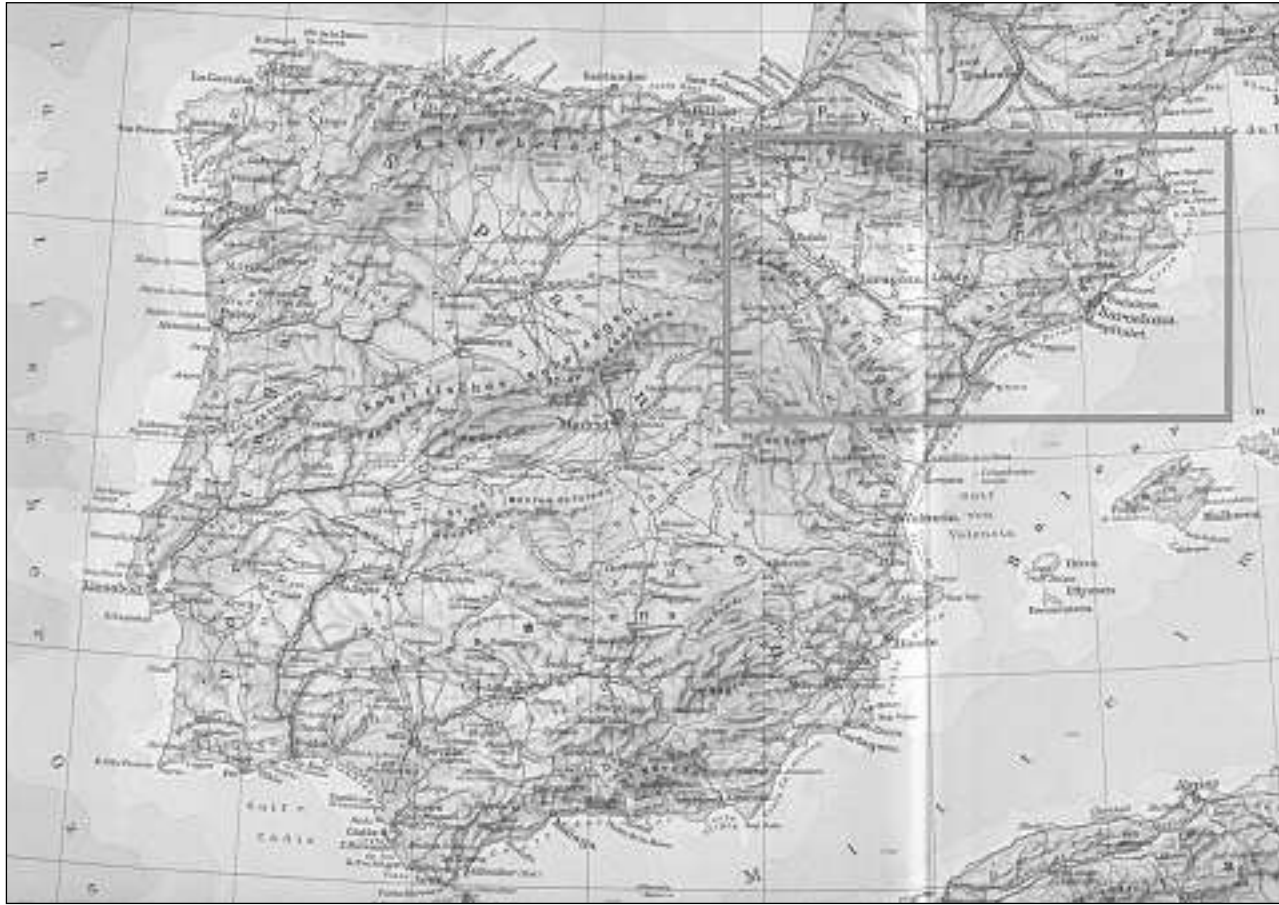
Tips per giasts sper la mar ed en muntogna

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ «Tgi che sa rumantsch sa dapli»: Quai constat pli che mai sch'ins va en Catalugna (7 milliuns olmas) senza saver catalan u spagnol. Lura pon ins tschentschar rumantsch senza retegnentschas. Cun il temp vai uschè tgunsch ch'ins sto bunamain sa dumandar sch'il catalan na fiss betg per cas in idiom rumantsch transplantà da las Alps en las Pireneas. Vairamain fissi plitost viceversa, perquai ch'ils Romans han conquistà Tarragona gia dal 218 a. C. e la Rezia pir dal 15 a. C. En mintga cas datti in'entira gruppa da linguatgs e dialects neolatins cun cadenzas analogas, dal retoromantsch (furlan, dolomitan, rumantsch), il lumbard e piemuntais, al francoprovenzal u arpitan, l'occitan ed il catalan. Tiers vegn il mantegniment dal «-s» final latin en retoromantsch e catalan; al furlan «l'aghe/lis aghis» e «la cjase/lis cjasis» correspundan las furmas catalanas «l'aigua/les aigües» e «la casa/les cases». Oz è la Catalugna, cun la Costa brava e la metropola medievale e moderna da Barcelona, ina da las principals destinaziuns turisticas. Ins na basegna ni avium ni auto privat; il tren «Pau Casals», cun vaguns-letgs e vaguncschettas, parta da Turig a las 19.38 ed arriva la damaun suenter a Perpignan/Perpinyà (5.57), Figueres (7.08), Girona (7.37) e Barcelona (9.01). Ma la fermada da Girona fa endament che la Catalugna è bler dapli che mo la riva da la mar. Da lezza citad van ins svelta al «Parc natural de la zona volcànica de la Garrotxa» ed a l'anteriura claustra da Ripoll, cliniez da l'art romanic. Da Barcelona pon ins cuntanscher las Pireneas (3145 m al Pic d'Estats) cun il «Parc nacional d'Aiguestortes i Sant Maurici» ed il «Parc natural del Cadí-Moixeró». Dacurt è cumparida la 5avla ediziun schlargiada ed actualisada d'in guid tudestg tuttafatg agen davart la Catalugna (1). L'autur ha gugent il pajais e la glieud ed ha emprendi il linguatg; el menziuna las ritgezassas naturalas e culturalas da Catalugna, cun ina clera predilezziun per il stil floreal, ma fa ressortir tips pratics fitg nizzaivels. I suanda ina recensiu cun insaquants complements istorics e culturals.

In agen pajais cun trais linguas

«La Catalugna fa politicamain part da Spagna, ma s'encliegia sasezza sco atgna nazium (...). Il catalan n'è tuttina betg in dialect dal spagnol, mabain pelvair in linguatg tut agen dapi blers tschientaners. Sco il spagnol, atgnamain 'castiglian', è il catalan naschi ord il latin pleddà, ma sumeglia dapli al provenzal [u occitan] (...). En il davos decenni è l'influenza dal catalan [en Catalugna] anc creschida, entant ch'il spagnol è vegni tschessent vinavant (...). Cuzunt per ils numerus turists ha la regenza catalana ed in pitschen 'Sprachführer Deutsch-Katalanisch' ch'ins po survegnir gratuitamain en ils uffizis turistics» (pp. 21–23). Il guid cuntogna plis glossaris trilinghs che palesan las divergenzas tranter il vocabulari catalan ed il spagnol. Davart ils transports publics (p. 67) stattan ils pers «disabte» e «sábado» («sonda»), «estiu» e «verano» («stad»), «tancat» e «cerrado» («serrà»), davart la cuschina (pp. 82, 84 e 87) «olives» ed «aceitunas», «formatge» e «queso», «amanida» ed «ensalada», «porc» e «cerdo», «fetge» ed «hígado» («gnirom, dir»). La persuna che ha controllà las bandieras dal guid na saveva betg catalan, ma ils plis sbagls ch'ella ha survevì nota mo tgi ch'enconuscha la lingua. Lur anc ina surpraisa per tgi che ha gugent ils linguatgs «pitschens». En il chantun nordvest da Catalunya, davos il parc nazional, è situada la Val d'Aran, cun la funtauna ed il curs sura da la Girona, il flum da Toulouse. Là, sco en la regiun franzosa limitrofa da «Midi-Pyré-

Il catalan n'è betg in dialect dal spagnol, mabain in linguatg tut agen dapi blers tschientaners.

nées», pled'ins gascun, in dals sis idioms occitans. La Frantscha na reconuscha betg l'occitan; perquai ha la regenza catalana gidà ils paucs millis Aranais ad elavurar normas ortograficas per lur linguatg, s'encliegia collavurond cun l'Institut d'estudis occitans» (Toulouse). Il guid menziuna insaquants toponims aranais, ma senza als translatar, dano «Naut Aran» («Aran sura», p. 275). In editur catalan ha gist publictà «era prumèra e era soleta gramatica der aranés», escrita completaments en aranés» (2).

Gitas e tschaveras

L'autur ha formulà manidlamain blers tips pratics che vegnan a survegnir las vacanzas ed il segiuin dals giasts ord l'Europa mesauna. I sonda mo insaquants exempels. «Per viandants n'è la Catalugna per bler betg uschè bain colliada sco per exempel las Alps. Cun in pau flexibilitad han ins dentant bler plachair dal turissem pedester er en Catalugna. Buns intschesch da viandar èn s'encliegia las regiuns da muntogna; ma era la Costa brava, cunzunt sia mesadad nord, porscha pussaivladads variadas. En plis lieus han ils uffizis da turissem enconuschi l'interess per gitas e nudà u signalisà las sendas correspondentas, dentant betg dapertut cun la precisuon giavischaivla. Tar gitas pli lungas basegn'ins perquai in bun senn d'orientaziun; las cartas geograficas venalas n'èn per bler betg adina actualisadas» (p. 70). Plinavant ston ins enconuscher ils usits catalans areguard la partiziun dal di: «Tgi ch'è adisà da star si marvegl duess sa segirar ch'el possa far quai. Cuzunt en hotels pitschens resta la porta serrada per regla fin a las 8.30. Ins duai absolutamain dir la saira ordavant ch'ins veglia sortir marvegl» (p. 75). Il guid admone-scha da guntgir il solver «lungurus» dals blers hotels: «Giai plitost a la bar il pli datiers! (...) Spezialitads spagnolas per solver èn 'tostadas', pia paunets alvs brassads la vigilia, e 'churros' cun chocolate', pia pastizaria grassa cun tschigullata liquida fitg dultscha (...). Tgi che brama insatge savuirus gia la damaun po pustar in 'bocadillo' ('sandwich') (...), paunets garnids senza paintg, in pau sco 'baguettes'» (pp. 81–82). Lura per trair endament: «En Spagna entschaivan las tschaveras bler pli tard che tar nus, il gantar mai avant las 13, il pli savens schizunt pir enturn las 14; la tschaina na duain ins cumenzar avant las 21. En ils lieus turistics han ins dentant s'adattà a l'urari dals maguns da l'Europa mesauna» (p. 83). Il cupid da suentermezdi

cuzza fin a las 17; il guid dat mo ses num spagnol («siesta»), ma il pled catalan è «migdiada».

Viver, mangiar e baiver a Barcelona

110 paginas da text e dus plans policroms preschentan Barcelona, chapitala da Catalugna, «citad mundiala e center economic (...), citad giuvna che s'inventescha sasezza cuntinuadamain e resta adina a l'autezza dal temp u schizunt ordavant (...), ina festa per tgi che ha gugent l'architettura stravaganta, ils designs avantgardistics ed ils museums d'aut nivel, enina in paradis per far cumpras (...), cun ina citad veglia istorica e restaurants innovativs (...), tenor Manuel Vázquez Montalbán [scriptur, 1939–2003] 'la pli meridiunala da tuttas chapitalas dal nord e la pli nordica da tuttas chapitalas dal sid', davairas cun ina maschaida d'efficacità nordica e da gust meridiunala da viver» (p. 280). Dentant menziuna il guid era l'alta criminalità pervi da la dependenza da drogas e dal foss adina pli larg tranter ritgs e paupers (...). Per bursas pli pitschnas e segiuins pli lungs vala perquai il cussegl da tschertgar albiert ordaifer Barcelona; la citad tuttafatg agreabla da Sitges, per exempel, posseda colliaziuns excellentas cun la chapitala grazia a la viafier urbana» (p. 286). Ma il chapitel «Sitges» («var 35 km a sidvest da Barcelona», p. 401) recumonda da visitar lezza citad canerusa en matg, zercladur, settember u october. Areguard Barcelona èsi in daletg da leger las descripsiuns da 71 (!) restaurants; i suonda trais ivettas. En ina «taverna basca» sper las renumadas «Rambles» recumond'ins «most asch da la Spagna dal nord (sidra) empè da gervosa» (p. 310). Davant in restaurant manaveil da la mar leg'ins: «La specialità da la chasa è la 'bomba', gnoc frittà da buglia da tartufels, cun sosa picanta tenor giavisch» (p. 312). Lur in'ustaria pli tradiziunala sper il maiestus ed elegant «Passeig de Gràcia»: «Ins enconuscha lez restaurant sut il num da la tratga nazionala catalana 'pa amb tomàquet' (...). Cuzunt tratgas frittadas (pesch, fritg da mar, verdura) e tratgas catalanas» (p. 314). Il guid n'infurma betg be davart museums e monuments, mabain era davart ils teaters e las butias e stizuns.

Dals Francons als Castiglians

L'autur fa ressortir sia simpatia per la schientscha nazionala dals Catalans e n'emblida betg d'infurmar davart ils fundaments da lezza identitad en ses chapitel istoric: «Davent da 785 han ils

Francons, sut Carl il grond, surpiglià la pussanza en la Catalugna dal nord. I dominavan la 'Marca Hispanica', manegiada sco rempar da l'Europa mesauna cunter l'islam» (p. 41). Il pled german «mark» («zona da cunfin») viva anc en nums geografics sco «Danmark», «Finnmark» (cunfin da Norvegia en l'intschess dals Lappons finnis), «Marche» (cunfin da l'imperi francon encunter l'Italia dal sid) euv. 801 ha l'imperatur Carl il grond († 814) conquistà Barcelona. Ils descendents da ses biadi Carl «cun chau blut» (823–877) èn stads retgs da Frantscha en fin a 987; lur ha il cont da Barcelona sa declarà independent. La 'Marca Hispanica' e la Catalugna da lezza giada cumpigliavan era la regiun da Perpinyà (oz Perpignan/Frantscha). Ils conts han fundà pliras claustras benedictinas che han clamà purs occitans per urbarisar il pajais. En 21 salas dal «Museu d'Art de Catalunya» (Barcelona-Montjuïc) pon ins admirar capodovras d'art romanic. 1150 ha il cont maridà la regina d'Aragón; lur ertavels èn stads da linguatg catalan en fin a 1410 e retgs d'Aragón en fin al 18avel tschientaner. Retg Giatgen I (1208–1276) ha conquistà las Balearas e la regiun da València; en omadus pajais pled'ins anc adina catalan. «Il commerzi sin il Mar mediterranean è vegni il motor da l'economia catalana. La prosperità dal pajais (...) era colliada cun quella da la chapitala e da ses commerzi. Ils martgadants catalans èn entrads en relaziuns cun l'Africa e l'Orient» (3). Ma la crisi economica dal 14avel tschientaner ha indebli il pajais catalans; en la segunda mesadad dal 15avel ha la Castiglia, grazia a sia forza demografica, prendi il suramaun en la Peninsula iberica. 1469 ha l'ertavel d'Aragón maridà l'ertavel castigliana. En l'unione nova sunava la Castiglia la brun-sina gronda, tant pli suenter la furmaziun da l'imperi colonial american en il 16avel tschientaner, nua ch'ils subdits da la curuna d'Aragón n'astgavan betg ir. 1659 ha la Frantscha annectà la regiun da Perpinyà. En la guerra da successiu spagnola han ils Catalans sustegnì adumbatten ils Habsburgais: «Barcelona ha resistì durant tredesch mais cunter 40 000 schuldads franzos e castiglians en fin als 11 da settember 1714 (...). Questa resistenza giustifitgescha simbolicamain ina lescha dal parlament catalan dals 12 da zercladur 1980 che declarava ils 11 da settember festa nazionala da Catalugna, per commemorar lezza resistenza ed speranza sco legats ideals dals defensurs da Barcelona» (4).

In architect, in cellist, in culm

La vieuta da 1714 ha tuttina manà avantags als Catalans: «Davent da 1741 ha l'industria textila sa sviluppada, entant ch'il rest da Spagna era mo agricul (...). 1778 ha Madrid schizunt concedi l'access a las fieras principals americanas (...). L'exposiziun mundiala da 1888 a Barcelona ha stimulà la schientscha nazionala» (p. 45). Enturn 1900 ha sa sviluppà il stil floreal catalan, numnà «modernisme»: «Cuzunt en l'architettura ha'l stgaffi creaziuns excellentas. Ses represchentant il pli renumà è segir Antoni Gaudí, architect da la baselgia 'Sagrada Família' a Barcelona; questa n'è betg finida, ma merita en mintga cas ina visita. La chapitala catalana era er il center dal 'modernisme'; en il quartier da l'Eixample pon ins vesair tozzels bajetgs en lez stil» (p. 46). Gaudí ha anc sa distingui sco ortulan da la cuntrada en il parc urban Güell a Barcelona. Al «Museu d'Art de Catalunya» admir'ins mobiglia e cazzolas inspiradas dal «modernisme». Gaudí è mort 1926; sia «Sagrada Família» è oz perclitad d'in project da metro a gronda sveltezza che duai colliar Barcelona cun Perpignan/Perpinyà e pudess far ballucar il bajetg. 1938–1939 ha entschavì «problamain la mendra etappa da l'istorgia catalana. Suenter la conquista da Barcelona [tras ils nazionalists spagnols] han bandas da morders entschavì a mazzar ils 'rebels', assassinond ils plis da quels manaders catalans che n'avevan betg savì fugir. Il diever da lur linguatg è vegni quasi in delict politic. Decennis da squitsch politic e cultural sistematic han entschavì (...). Pir la mort da Franco ha lubì a la Catalugna ed a l'entira Spagna da trair il flad» (p. 49). Il grond cellist, dirigent e cumponist catalan Pau Casals (1876–1973) aveva fatg il ferm propiast da restar exilià aschi ditg che la Spagna restia ina dictatura. Suenter 1956 ha'l vivì a Puerto Rico, patria da sia consorta. «1971 ha'l cumponì (...) l'imni da la pasch da las Naziums unidas; la premiera è stada ses davos concert» (pp. 416–417). En sia citad nativa d'El Vendrell, na lunsch davent da Sitges, pon ins visitar in museum deditgà a la vita e l'ovra da Casals. Ma «ins na sa betg metter en dumonda che la destinaziun principala d'excursiuns davent da Barcelona è il Montserrat, situà a moda fantastica en ina cuntrada spelmusa (...). L'imposant massiv dal Montserrat (punct culminant 1236 m), oz protegi sco parc natiral, merita ses num che vul dir 'culm resgia'. Profunds entagls spartan la grippa en blocs che stattan in sin l'auter, en turs spundivas, en cugns pulids dals millennis. Ins encliegia ch'ina legenda sminava là il misterius chastè dal Gral che cumpara en la ditga da Parcival (...). Ils Catalans resentan la claustra [benedictina] da Montserrat, sper sia relevanza religiusa, sco simbol da lur nazium ch'ella ha defendì cun inschign en sia lingua e cultura (...). Al Montserrat, perfin sut Franco, legev'ins messas catalanas, publicatg'ins ina revista en il linguatg scumandà; là sa rimnava adascus la resistenza» (pp. 391–392). Blers Catalans respectan il Montserrat, ma disfidan a la baselgia ierarchica; i n'han betg emblidà quel predi d'in uestg che numnava Franco «el dedo de Dios» («il det da Dieu»).

1) Thomas Schröder, Katalonien. 5avla ediziun actualisada e schlargiada. Erlangen/Baviera (Michael Müller, ISBN 3-89953-330-5) 2006.

2) Aitor Carrera, Gramatica aranesa. Lleida (Pagès, ISBN 978-84-9779-484-8) 2007. Adressa: Carrer Sant Salvador, 8, E-25005 Lleida/Catalugna. Fax: 0034 973 24 07 95. Posta electronica: ed.pages.editors@cambrescat.es

3) Francesc Granell, La Catalogne. Paris (Presses Universitaires de France, ISBN 2 13 041971 2) 1988, p. 34.

4) Francesc Granell (sco nota 3), p. 41.